

Antik Yunanlarda Kthonik Tanrılar Kültünün Kökenleri

İbrahim Körpe | [0000-0003-0359-2200](https://doi.org/10.34247/artukluakademi.1453703) | korpeibrahim@gmail.com

Dr. | Akdeniz Üniversitesi | Antalya | Türkiye

<https://ror.org/01m59r132>

Atıf: Körpe, İbrahim. "Antik Yunanlarda Kthonik Tanrılar Kültünün Kökenleri", *Artuklu Akademi* 11/1 (Haziran 2024), 119-134. <https://doi.org/10.34247/artukluakademi.1453703>

Öz: Antik Yunan dini düşüncesinde merkezi öge, yeryüzü ya da toprak ana olan ve tüm var olanların kendisinden doğduğu Gaia'dır. Bundan dolayı Gaia'ya güçlü ve etkili bir kült adanmıştır. Gaia'ya adanan kült, başlangıç çağlarında yerin kendisine doğrudan bir tapınım şeklindedir. Sonraki dönemlerde ise bu kült, farklı varlıklara tapınım şeklinde devam etmiştir. Bu çalışmada, Antik Yunan dini düşüncesinde, bazı yeraltı tanrılarının yapılan tapınımın kökenlerinde, Gaia'ya atfedilen güçlerin bulunduğu ve bu varlıklara adanan kültün kökenlerinde Gaia kültürünün bulunduğu iddia edilmiştir. İddia gerekçelendirilirken hem Gaia'ya atfedilen güçlere hem de ilgili yeraltı tanrılarının atfedilen güçlere karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Böylelikle yeraltı tanrılarının varlıklarının, aslında Gaia'nın kişileşmesi olan varlıklar olduğu iddia edilmiştir. Çalışmada ayrıca Gaia kültürünün, Antik Yunan dininin sonraki dönemlerinde ortaya çıkan yeraltı tanrılarında aynen korunduğu ve devam ettiğinin gösterilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Gaia, Mitoloji, Yeryüzü, Kehanet, Şifa, Yeraltı.

Makale Bilgileri

Etik Beyan	Bu çalışma Prof. Dr. Hasan ASLAN danışmanlığında 10/07/2023 tarihinde savunduğumuz "Platon ve Aristoteles'te Khora'nın Ontolojik Belirlemeleri ve Mitolojik Kökenleri" başlıklı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır.
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Geliş Tarihi	18.03.2024
Kabul Tarihi	17.05.2024
Yayın Tarihi	30.06.2024
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı- iThenticate
Etik Bildirim	artukluakademi@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır
Dizinleme Bilgileri	Dergi TrDizin, DOAJ, EBSCO ve ATLA'da taranmaktadır.

Origins of the Cult of the Chthonic Gods in Ancient Greece

İbrahim Körpe | [0000-0003-0359-2200](https://orcid.org/0000-0003-0359-2200) | korpeibrahim@gmail.com

Dr. | Akdeniz University | Antalya | Türkiye

<https://ror.org/01m59r132>

Citation: Körpe, İbrahim. "Origins of the Cult of the Chthonic Gods in Ancient Greece.", *Artuklu Akademi* 11/1 (Jun 2024), 119-134. <https://doi.org/10.34247/artukluakademi.1453703>

Abstract: The central element in ancient Greek religious thought is Gaia, the earth or mother earth, from whom all that exists is born. A powerful and influential cult was therefore dedicated to Gaia. In the early ages, the cult dedicated to Gaia took the form of direct worship of the earth itself. In later periods, this cult maintained its function in the form of worship of different beings. In this study, it is argued that in ancient Greek religious thought, the worship of some of the gods of the underworld had its origins in the powers attributed to Gaia, and that the cult dedicated to the subject beings had its origins in the cult of Gaia. In justifying the claim, both the powers attributed to Gaia and the powers attributed to the relevant underworld gods are mentioned comparatively. Thus, it is claimed that the beings called the gods of the underworld are actually the personification of Gaia. The study also aims to show that the cult of Gaia was preserved and continued in the underworld gods that emerged in the later periods of Ancient Greek religion.

Keywords: Gaia, Mythology, Earth, Divination, Healing, Underground.

Article Information

<i>Ethical Statement</i>	This article is extracted from my doctorate dissertation entitled "Ontological Determinations and Mythological Origins of Khora in Plato and Aristotle", supervised by "Prof. Hasan ASLAN" Ph.D. Dissertation, Akdeniz University, 10/07/2023.
<i>Reviewers</i>	Two external reviewers / Double-blind
<i>Date of Submission</i>	18.03.2024
<i>Date of Acceptance</i>	17.05.2024
<i>Date of Publication</i>	30.06.2024
<i>Ethical Statement</i>	Ethical principles were followed during the preparation of this study.
<i>Plagiarism Checks</i>	Done- iThenticate
<i>Complaints</i>	artukluakademi@gmail.com
<i>Conflict of Interest</i>	No conflict of interest declared
<i>License</i>	The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 license.
<i>Indexing Information</i>	The journal is indexed in TrDizin, DOAJ, EBSCO and ATLA.

Giriş

Antik Yunan dini temsilinde ve kozmogonisinde başlangıç çağları tanrılarından olan *Gaia* tapınımının etkisi Yunan toplumsal bilincinde o kadar köklü ve derinden olmuştur ki dini temsilin sonraki dönemlerinde ortaya çıkan çoğu figür o ya da bu şekilde *Gaia*'nın çeşitli özelliklerini taşımaya devam etmiştir. Bu figürler arasında özellikle yeryüzü ile doğrudan ilişkili olanlar bu çalışmanın başlıca konusunu oluşturmaktadır. Buna göre çalışmada, Yunan dini temsilindeki en eski ve etkili kültlerden olan *Gaia* kültürünün dini temsilin sonraki dönemlerinde ortaya çıkan kimi figürlerinde ya da kişileştirilmiş tanrısal varlıklar kültüründe de devam ettiğinin gösterilmesi hedeflenmiştir. Böylelikle Antik Yunan dini temsilinde belirli bir mevki ve yer ile özdeşleşen kimi tanrısal varlıkların kendilerinden çok daha eski ve kadim kültürler olan *Gaia* kültürü ile rabitasının sağlanması amaç edinilmiştir.

İnsanlık tarihinde kutsal bir mekan ile onun kutsallığının temelini oluşturan ve bundan dolayı da dinsel açıdan pek çok simgeye, anlama ve boyuta sahip olan yere ya da toprağa; var olduğu, kendini ve başka varlıkları ifade ettiği, bahsettiği, ürettiği ve var olan her şeyi bağrına bastığı için tapılır.¹ Böylelikle kutsal belenen mekana atfedilen kutsallık, özünde yeryüzüne ya da toprağa atfedilen kutsallığın tezahürüdür. Bu kutsallık başlangıç çağlarında yeryüzünün tamamına atfedilmekte iken zamanla belirli sınırlarla parsellenerek sadece bu alanla sınırlı tutulmaya başlanmıştır. Bunun temel sebebi de yeryüzünün sınırsızlığının insan varlığının bakış açısını aşması ve yeryüzünü belirli sınırlar ile sınırlandırarak kendi müstakil alanı kılmak suretiyle bu sınırsızlıktan doğan güvensizlik ve çıplaklığın üstesinden gelmeye çalışmasıdır. Her ne olursa olsun kutsal bir mekanda, kutsalın kendisinde tezahür ettiği ve onu diğer yerlerden farklı ve kutsal kılan ayırt edici bir özellik, bir simge, çoğu zaman doğal olarak uzamın kendisinde ya da çevresinde var olmuştur. Kimi zaman yerde bulunan ve içinden buharlar yükselen derin bir yarık, kimi zamanda bir dağda bulunan oyuğun içindeki derin bir çukur şeklinde kendisini gösteren “bu simge, etrafında bizim dünyamızın uzandığı yerin göbek deliğidir ve burası dünyanın merkezidir.”² Sözlükte, “göbek, merkez, orta” anlamına gelen ὀμφάλος (omphalos)³ ve ὀμφαλοεῖς (omphaloeis); “göbek gibi ortası bombeli, göğün merkezinde bulunan” gibi anlamlara gelen sözcük, Dünyanın merkezinin orası olduğuna inanılan bir merkez noktasını temsil eder ve çoğu zaman bu merkez noktasında bahsini ettiğimiz ayırt edici bir özellik doğal bir şekilde bulunur.⁴ Yine sözlükte, ἱερός (hieros); “kutsal, tanrılara adanmış, mukaddes; tanrısal, ilahi, tanrılarla ilgili, tanrılara ait”⁵ ἱεροφάντης (hierophantes); “gizemleri açıklayan rahip”⁶ gibi sözcüklerden türetilen hierophoni sözcüğü, bir yerde kutsalın tezahür etmesini ifade etmek için kullanılmaktadır. Kutsal addedilen mekanın, kendisi aracılığıyla onu, yeryüzünün diğer uzamlarından farklı kılan bir özelliği olmadığı zaman ise, kutsal belenen yere, orayı diğerlerinden ayırıp kutsal kılan ve belirleyen bir işaret getirilip konulmuştur. Bu ihtiyacın temel sebebi ise yeryüzünün sınırsızlığı ve bu sınırsızlığın yol açtığı güvensizlik duygusu ve göreliliğin gerilimi ile yön bulup ait hissedememenin beslediği endişeye son vermek, kısacası mutlak bir dayanak noktası bulmak ve böylelikle güvende hissetme isteğidir.⁷ Başlangıç çağlarından bu yana insanın en temel motivasyonlarından bir tanesi olan bu güvende ve hayatta kalmak için ait hissetme duygusu, onun yeryüzünün sınırsızlığını, kendine mal etmek amacıyla sınırlandırmak suretiyle bölüp parçalamasına sebep olmuş ve böylelikle dünya, ‘benim dünyam’ haline gelmiştir. Buna göre sınırlandırılıp parsellenen alan ‘benim dünyam’ haline gelmiştir ve bu sınırın ötesi olan yerler yabancı ve ürkütücüdür.

1. Gaia Kültü

Geleneksel toplumların ayırt edici niteliklerinden bir tanesi olan bu durum, sınırlandırılmış ve yaşam alanı olarak belirlenmiş topraklarıyla, bu toprakların sınırlarının ötesindeki meçhul ve belirsiz uzam arasında bir karşıtlık oluşmasına yol açmıştır.⁸ Kopuşmadan doğan bu karşıtlık, *Khaos* ile *Kosmos* arasındaki karşıtlığa benzer. Hiç şüphe yok ki arkaik toplumların bakış açısından, herhangi bir yer ‘bizim dünyamız’ olmamışsa, henüz bir ‘dünya’ ya da *Kosmos* değildir; o hala *Khaos*’a ait olandır.⁹ *Khaos* ise özünde, yeryüzünün sınırsızlığı ve bünyesinde barındırdığı sonsuz çeşitlilikteki varlık formlarının kesintisiz devinimlerinin yol açtığı görelilik ve dehşetin ta kendisi olmakla birlikte bilincin, kendisinden kurtulmayı ve

¹ Mircea Eliade, *Dinler Tarihine Giriş*, çev. Lale Arslan Özcan (İstanbul: Alfa Yayınları, 4. Basım, 2022) 282.

² Mircea Eliade, *Kutsal ve Kutsal-Dışı: Dinin Doğası*, çev. Ali Berktaş (İstanbul: Alfa Yayınları, 2019), 31.

³ Güler Çelgin, *Eski Yunanca Türkçe Sözlük* (İstanbul: Alfa Basım Yayın Dağıtım, 2018), 552.

⁴ Çelgin, *Eski Yunanca Türkçe Sözlük*, 551-552.

⁵ Çelgin, *Eski Yunanca Türkçe Sözlük*, 382.

⁶ Çelgin, *Eski Yunanca Türkçe Sözlük*, 382.

⁷ Eliade, *Kutsal ve Kutsal-Dışı*, 27.

⁸ Eliade, *Kutsal ve Kutsal-Dışı*, 29.

⁹ Eliade, *Kutsal ve Kutsal-Dışı*, 31.

güvende hissetmeyi şiddetle arzuladığı bir olgudur. Bundan dolayı başlangıç çağlarında insanlar, sınırsız yeryüzünü çeşitli yollarla sınırlandırılmış ve bu alanları, sınırın öte yakasından farklı kılmak için ya o bölgenin sınırları içinde bulunan ya da dışarıdan oraya dahil ettikleri bir işaret ile orayı diğer yerlerden farklı kılmışlardır. İster parsellenen alanda doğal olarak var olsun isterse de yapıya dışarıdan dahil edilmiş olsun, her iki durumda da 'benim dünyam' olan alan, bu işaret ile dışarıdan farklı kılınır ve *kosmoslaştırılır*. Bu işaret ise her zaman kendisine kutsalın atfedildiği bir simge niteliğindedir. İşaretin tanrısal gücünün tesiri ile *Khaos'un* iç bunaltıcı ve gerilim dolu puslu ikliminden kurtulup *kosmosun* ışığı ve sıcaklığıyla aydınlanıp ferahlayan yabancı halklar, işaretin bulunduğu yer ve bu yerin etrafındaki yakın alanı da benzer şekilde kutsal bellemişlerdir. Böylelikle işaretin bulunduğu yere hasredilen kutsallık, yalnızca işaretin bulunduğu yer, mevki ile ilişkili olmakla kalmaz aynı zamanda onu belirli bir etki alanı ile de çevreler. Bu etki alanı da birçok halkta benzer bir dini temsil olan yeryüzü ya da Toprak Ana olarak adlandırılır. Antik Yunan din anlayışında merkezi öneme sahip temsillerden bir tanesi de, var olan her şeyin anası ve taşıyıcısı olan yeryüzü, Toprak Ana ya da *Gaia'dır*. Birçok halkta olduğu üzere Yunanlarda da yeryüzü; var olan her şeyin kendisinden doğduğu ve kendisinin bağrında yetişip büyüdüğü ana yaşam kaynağı olarak kutsal sayılmış ve böylece yeryüzüne ya da uygun tabirle 'Toprak Ana'ya güçlü ve etkili bir kült adanmıştır. Bu çalışmada, Yunan dini temsilinin başlangıç çağlarından sonra ortaya çıkan bazı üretimlerinden, yerin altında yaşayan tanrılar olan *χθόνιον δαίμων* (khthonion daimon)'ların kökenlerinde, Yunan dini temsilinin en eski kültlerinden olan *Gaia* kültürünün olduğu iddia edilmiş ve gerekçelendirilmeye çalışılmıştır. Bu iddianın gerekçelendirme sürecinde *Gaia'nın* sahip olduğuna inanılan güçlerinin üzerinde durulmuş ve bu güçlerin, dini temsilin sonraki dönemlerinde ortaya çıkan yeraltında yaşayan *daimon'larda* da aynen korunduğuna dair örnekler sunulmuştur.

Yeryüzündeki halkların hemen hemen tümünde kendisine etkin ve güçlü bir kültün adandığı yeryüzü ya da Yunanların tabiriyle *Gaia*, yine hemen hemen bütün halklarda var olan her şeyin anası ve üretici tanrısı rolündedir. Toplumsal bilinçte son derece çarpıcı ve bir o kadar da etkili bir derinliğe sahip olan ve hayat verici özelliği ile öne çıkan *Gaia*, bir ana tanrıça ya da bereket tanrıçası olmadan önce, eski Yunanlarda 'Toprak Ana' olarak düşünülmüş ve ona, her şeyi doğurup yaşam veren kozmik ana olarak tapılmıştır.¹⁰ *Gaia* sadece yaşamın kaynağı ve var olanların anası olmakla kalmaz aynı zamanda onların taşıyıcısıdır da. *Gaia'nın* taşıyıcılığından doğrudan anlamamız gereken husus, onun yersel/uzamsal bir karaktere sahip olduğudur. Zaten *Gaia* isminin kökenine baktığımızda yerle ilgili niteliği çok açık bir biçimde ortaya çıkar ki *Gaia*, Yunancada yer, toprak, yeryüzü gibi anlamlara gelen (ge) sözcüğünden türetilmiştir.¹¹ Böylelikle Hesiodos'un kozmogonisinde kendisinden, tüm varlıkların güvenli ve ölümsüz evi olarak ortaya çıktı şeklinde bahsedilen geniş göğüslü *Gaia*, yine şair tarafından bütün ölümsüzlerin sürekli sağlam tabanı olan Toprak Ana olarak nitelendirilir.¹² Bu nitelendirme *Gaia'nın* yeryüzü, toprak yahut yerin kendisi ile bir ve aynı şey olduğunu göstermektedir ki Yunanlarda *Gaia'ya* adanan etkili kült aynı zamanda yere ya da yeryüzüne adanan tapınım aynıdır. Bu tapınım ise dini temsilin sonraki dönemlerinde ortaya çıkan birçok varlığa adanan kültlerde etkinliğini devam ettirmiştir. Başka bir deyişle Yunanlarda yerin altında yaşayan *χθόνιον δαίμων* (khthonion daimon)'lar kültürünün kökenlerinde, kendisi yer ya da yeryüzü ile bir ve aynı şey olan *Gaia'ya* adanan etkin kült bulunmaktadır. Böylelikle diyebiliriz ki yerle ya da yeryüzü ile ilişkili mitlerden çok öncesinde bile yer, dini temsilde varlığı olan bir canlıdır ve yer, ilkel toplulukların inanışında doğrudan derin bir değere sahiptir ve bu değer dini temsilin sonraki dönemlerinde ortaya çıkan yer ya da yeryüzü ile ilişkili kültlerde de devam edegelmiştir.¹³

2. Gaia Kültürünün Antik Yunan Dinindeki Kişileştirmeleri ve Kökenler

Bu başlık altında göstermeyi amaçladığımız temel husus, Antik Yunan din anlayışında merkezi öneme sahip olan *Gaia'ya* atfedilen güçlerin, Antik Yunan dininin sonraki dönemlerinde kişileştirilmiş ve yerin altına nakledilip orada ölümsüz kılınmış yerin altında yaşayan *χθόνιον δαίμων* (khthonion daimon)'lar kültüründe devam ettiğini göstermektir. *Gaia*, Antik Yunan dininin en erken dönemlerinde var olan en temel tasavvurlardandır. *Gaia* tasavvuru ve ona atfedilen güçler, Antik Yunan dini gelişiminin yalnızca başlangıç çağlarıyla sınırlı kalmamış nesillerle birlikte değişen ve gelişen pagan dinde ortaya çıkan birçok efsanevi kahramana ve *daimonik* varlıklara da aktarılmıştır. Böylelikle bu en eski tasavvurlar toplumsal bilinçte varlıklarını devam ettirmiştir. Toplumsal bilinç ve bu bilinç tarafından beslenen Antik Yunan dininin bu en

¹⁰ Eliade, *Dinler Tarihine Giriş*, 269.

¹¹ Eliade, *Dinler Tarihine Giriş*, 269.

¹² Azra Erhat, Sabahaddin Eyuboğlu, *Hesiodos Eseri ve Kaynakları*, çev. Azra Erhat, Sabahaddin Eyuboğlu (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1977), 108.

¹³ Eliade, *Dinler Tarihine Giriş*, 272.

eski tasavvurlarına atfedilen güçlerin, sonraki dönemlerde efsaneler ve *mythos*lara konu olan varlıklarda aynen devam etmesi *Gaia* temsiline hem güçlü ve etkili bir kült adandığının hem de bu varlıklara atfedilen güçlerin kökenlerinde bu temsilin bulunduğu bariz göstergesidir. Antik Yunan dini geleneğinden çeşitli örnekler üzerinden bu temel iddiayı gerekçelendirmeye ve mevzubahis dini gelenekte yaygın bir tapınımına sahip çeşitli yer-altı tanrılarının hem bizzat kendilerinin hem de sahip olduklarına inanılan güçlerin, özünde ve temelde kökenlerinin *Gaia* tasavvurunda bulunduğunu göstermeye çalışacağız.

2.1. Apollon Kültü ve Kökenleri

Titanlardan Koios'la Phoibe'nin kızı olan Λητώ (Leto), baş tanrı Zeus'la birleşerek Apollon'la Artemis'in anası olur.¹⁴ Titan kardeşlerden Koios (Koios) akıllı, Φοιβή (Phoibe) ise zekayı simgelemektedir yani Leto akıl ve zekanın birleşmesinden doğmuştur bu da bilgelik yani σοφός (sophos) demektir. Leto, Zeus'la olan birlikteliğinden dolayı hamile kalmıştı ve çocuğunu doğurmak için uygun bir yer arıyor fakat bulamıyordu. Zeus'un eşi, tanrıların kraliçesi, inek gözlü, ak kolları ya da altın tahtlı diye nitelenen Ἥρα (Hera)'nın¹⁵ yani Zeus'un son derece kıskanç eşinin öfkesinden dolayı Yunan diyarlarından hiçbiri onu kabul etmeye cesaret edemiyordu üstelik *Hera*, Delphoi'nin ejder yılanı Πύθων-ν (Pytho-n)'u da *Leto*'nun peşine takmıştı.¹⁶ *Leto*'nun peşine *Hera*'nın taktığı tek düşman *Python* yılanı değildi. *Hera* ayrıca *Gaia*'yı da *Zeus*'a karşı kıskırtarak, tanrının yasak aşkı *Leto*'yu öldürmesi için tanrıçadan bir düşman doğurmasını ister. Bunun üzerine *Gaia*, "mevsiminde olan, zamanında olan, vakitli, olgunlaşmış, olgun, en güzel çağında olan, gençlik çağında olan" gibi anlamlara gelen dev Ὠρίων (Orion)'u¹⁷ doğurur; onun bedeninin devasa olduğunu ve yerden doğduğunu söylerler.¹⁸ Bütün devler gibi Toprak'tan doğma olduğu söylenen Orion dev bir avcıdır.¹⁹ Mitin farklı bir versiyonunda öldürmesi için *Leto*'nun peşine Orion'un değil *Tityos*'un takıldığından bahsedilir. *Tityos*'ta tıpkı Orion gibi devasa bir bedene sahiptir ve yerden yani *Gaia*'dan doğmuştur: "Τίτυός (Tityos), yer altında büyüdüğü için yerden doğduğu söylenir, Homeros ona apaçık Yer Oğlu der."²⁰

Peşinde, bir yandan kehanet merkezi Delphoi'nin bekçisi olan *Python* yılanı, öbür yandan *Gaia*'nın doğurduğu dev *Orion* olduğu halde *Leto*, *Zeus*'tan hamile kaldığı çocukları olan Ἄρτεμις (Artemis)²¹ ile *Apollon*'u doğurmak için kendine uygun bir yer arayıp durmakta iken sonunda Delos adası onu kabul eder ve orada *Apollon* ile *Artemis*'i doğurur.²² Annelerinin büyük çabası sonucunda peşlerine takılan düşmanlar tarafından öldürülemeyen titan ikizlerden *Artemis*, yerin yani *Gaia*'nın doğurduğu dev *Orion*'u Delos'ta öldürür; Apollodoros'a göre Orion, Side'yle evlenmiştir, Side, Yunanca 'nar' demektir, Orion'un Side'yle evliliğinin, Orion takımyıldızının gece gökyüzünde görüldüğü mevsimde narın olgunlaşmasının mitik bir ifadesi olduğu varsayılmıştır.²³ "*Zeus* ile Yunanlılar arasında sürü ve çobanların büyük tanrısı olan Παν (Pan)'dan²⁴ kehanet sanatını öğrenen *Apollon* ise o sıralarda yerin yani *Gaia*'nın kızı ve adalet tanrıçası olan Θέμις (Themis)'in²⁵ kehanetlerde bulunduğu Delphoi'ye gider ve kehanet merkezine bekçilik yapan *Python* yılanı onun *derin çukura*²⁶ yaklaşmasını önlemeye çalıştığında tanrı onu öldürüp kehanet merkezini ele geçirir."²⁷ Gelecekte mekanı olacak Delphoi'ye yönelen ve orada bulunan ejderha *Python* yolunu kesince tanrı onu oklarıyla öldüren²⁸ *Apollon*'un aynı zamanda bir cinayet olan bu zaferi, onun bir yandan bu cinayetin kefaretilerini ödeyerek tam anlamıyla arınma tanrısı haline gelmesini, diğer taraftan da dini temsilin en eski ve önemli kehanet merkezi olan Delphoi'yi ele geçirerek en üstün kehanet tanrısı olmasını sağlamıştır.²⁹ Zaten tanrı bütün Helen dünyasına yayılan ününü, Απόλλων Πυθιέν (Apollon Pythien) olarak yapmıştır.³⁰ Dolayısıyla diyebiliriz ki "*Apollon* tam anlamıyla kötülükleri uzaklaştıran; caydırıcı, caydırıcı; koruyucu, hami gibi anlamlara gelen ἀποτρόπαιος (apotropeios) ve Zeus ve Apollon'un epiteli olan

¹⁴ Azra Erhat, *Mitoloji Sözlüğü* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1996), 194.

¹⁵ Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, 135.

¹⁶ Mircea Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi 1: Taş Devrinden Eleusis Mysterialarına*, çev. Ali Berkay (İstanbul: Alfa Yayınları, 2020), 367.

¹⁷ Çelgin, *Eski Yunanca Türkçe Sözlük*, 853.

¹⁸ Apollodoros, James, George, Frazer. *Bibliotheka Yunan Mitolojisi*, çev. Nur Nirven (İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2018), 70.

¹⁹ Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, 229.

²⁰ Apollodoros, *Bibliotheka*, 68.

²¹ Çelgin, *Eski Yunanca Türkçe Sözlük*, 119.

²² Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi 1*, 367.

²³ Apollodoros, *Bibliotheka*, 70.

²⁴ <https://pantheon.org/articles/p/pan.html> (Erişim Tarihi: 2 Mart 2024).

²⁵ Çelgin, *Eski Yunanca Türkçe Sözlük*, 369.

²⁶ Derin çukur ifadesi, Delphoi'deki kehanet merkezinde bulunan ve yerin derinliklerinden gelen buharla rahibelerin transa geçerek danışan müntesiplere kehanette bulunduğu yarışı anlatmaktadır.

²⁷ Apollodoros, *Bibliotheka*, 67-68.

²⁸ Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi 1*, 367.

²⁹ Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi 1*, 368.

³⁰ Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi 1*, 368.

temizleyen, arındıran gibi anlamlara gelen καθάρσιος (katharsios)³¹ yani arındırıcı bir tanrı haline gelmişse, bunun nedeni kendisinin de *Python* cinayetinden sonra arınmak zorunda kalmasıdır.³² Bu hikayeden anlaşılacağı üzere Delphoi, *Apollon*'dan önce de Yunan dini temsilinde büyük bir öneme sahiptir. Homeros'un inşa ettiği *Apollon* kültü, Delphoi'nin dini temsildeki kehanet gücünü aynen korumuş ancak kehanet merkezinde *Apollon* öncesinde ikamet eden varlıkları yerinden etmiştir. Bu yerinden etme ile gerçekleşen ve hem yerliliğin hem de yer güçlerinin başlangıçtaki egemenliğinin simgesi olan *Python* yılanına *Apollon*'un kazandığı bu zafer, Antik Yunan dini geleneğindeki en yaygın mitlerden bir tanesi haline gelmiştir³³ Bir tanrının -*Apollon*'un- ejdere (devasa yılan *Python*) karşı savaşı ve zaferi, kozmosun *Khaos*'a karşı zaferini sembolize eder.³⁴ Etimolojisi ne olursa olsun Yunanlar Delphoi ismini; gizemli oyuk bir ağız, vajina gibi anlamlara gelen δελφίς (delphys) yani rahim kelimesine bağlıyorlardı.³⁵ Nitekim Sözlükte "kardeş, erkek kardeş, kardeşle ilgili" ve aynı annenin oğulları gibi anlamlara gelen ἀδελφός (adelfos) sözcüğü, rahim anlamına gelen δελφίς (delphys) sözcüğü ile aynı kökten olmakla birlikte anlamca da örtüşmektedir. Çünkü aynı anneden doğan kardeşler, aynı rahimde büyümüşlerdir.³⁶ Kelimenin anlamı ile Antik Yunanistan'daki en büyük kehanet merkezinin Delphoi'deki kehanet merkezinde, yerde bulunan yarıkla ilgili olması ve kehanet merkezinin, Antik Yunan dini geleneğinin en erken dönemlerinde *Gaia*'nın doğrudan kendisi tarafından yönetilmesi, *Gaia*'nın yani yerin, hem kehanet hem de doğurganlık gücü ile yakından ilişkilidir.

İkametgahı Delphoi'deki tapınak olan *Apollon*'un tapınağında bulunan ve bulunduğu yerin dünyanın merkezi olduğuna inanılan taşta verilen isim, "göbek, merkez, orta" anlamına gelen ὀμφάλος (omphalos)³⁷ ya da göbek taşının hemen altında, *Apollon* kıssasında kendisinden bahsettiğimiz yerin yani tanrıça *Gaia*'nın oğlu olan *Python* yılanı gömülü yatmaktadır.³⁸ Homerik kült, kendisinden daha eski ve kadim bir tapınımı tamamen ortadan kaldırmamış, *Apollon*'un bulunduğu yerde *Python*'a da ölü bir *daimon* olarak yer vermiştir. *Gaia*'nın oğlu olan *Python*, adından da anlaşılacağı üzere bir yılan biçimindedir ki yılan biçimi, yerin altında yaşadıklarına ve kendilerine yakaranların isteklerini duyduklarına inanılan χθόνιον δαίμον (khthonion daimon)'lara yani yer-altı tanrılarına özgü bir biçimdir. Yer ya da yeryüzü ile doğrudan ilişkili olan yılan biçimindeki bu tanrısal varlıklardan gerçekleştirmeleri istenen temel hususlar ise, geleceğe dair kehanetlerde bulunmaları ve hastalıklara şifalar vermeleridir. Antik Yunan dini temsilinde bu varlıkların kehanet ve şifa gücüne sahip olduklarına dair güçlü bir inanç vardır ve bundan dolayı bu varlıklara güçlü ve etkili bir kült adanmıştır.

Apollon kıssasında Homerik dinin *Apollon*'a atfettiği temel güçler olan kehanet ve şifa gücü, ikametgahı *Apollon* tarafından işgal edilip öldürülen yerin yani *Gaia*'nın oğlu *Python*'dan devralınmıştır. Başka bir deyişle, bir zamanlar kehanet ve şifa gücünü tekelinde tutan ve ikametgahı Delphoi'deki kehanet merkezi olan *Python* yılanı, *Apollon* tarafından öldürülmüş ve kehanet ile şifa gücünü *Apollon* kendi tekeline almış ve *Python* yılanını devirerek onun üzerinde tahta çıkmıştır.³⁹ Nitekim efsaneye göre *Apollon* kültünden öncesinde *Gaia*'nın yani yerin doğurduğu dişi yılan Δελφώνη (Delphynei), yerini dini temsilin sonraki döneminde *Apollon* tarafından öldürülecek olan erkek yılan *Python*'a bırakmıştır"⁴⁰ Bu üzerinde tahta çıkma hikayesinde *Apollon*, Delphoi'deki tapınağın bulunduğu kehanet merkezinde ikamet etmekte olan ve kendisine tapınma kültürünün adandığı *Python*'u öldürmüştü ve ondan 'kehanet ve şifa gücü'nü devralmıştır. Eski ve üst düzey aktarımları temel alarak diyebiliriz ki, Delphoi'de bir zamanlar eski ve kadim bir kehanet kültü hakimdi ve bu kült *Apollonik* kült tarafından devralınmıştır.⁴¹ Güvenilir aktarımlara Antik Yunan dini literatürünün en önemli yazarlarından *Apollodoros*'un *Bibliotheka* eserini örnek gösterebiliriz. Bu eserde *Apollodoros*; Ζεύς (Zeus) ile *Pan*'dan kehanet sanatını öğrenen *Apollon*'un, o sıralarda Θέμις (Themis)'in kehanetlerde bulunduğu Delphoi'ye gelerek kehanet merkezine bekçilik yapmakta olan Πύθων (Python) yılanını, yılan *Apollon*'un kehanet merkezinde bulunan *derin çukura* yaklaşmasını önlemeye çalıştığında tanrının onu öldürdüğünü aktarır.⁴²

³¹ Çelgin, *Eski Yunanca Türkçe Sözlük*, 395.

³² Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi* 1, 370.

³³ Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi* 1, 368.

³⁴ Eliade, *Kutsal ve Kutsal-Dışı*, 45.

³⁵ Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi* 1, 370.

³⁶ Çelgin, *Eski Yunanca Türkçe Sözlük*, 24.

³⁷ Çelgin, *Eski Yunanca Türkçe Sözlük*, 552.

³⁸ Erwin Rohde, *Psyche Yunanlarda Ruhlar Kültü ve Ölümsüzlük İnançları*, çev. Özgüç Orhan (İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2020), 127-128)

³⁹ Rohde, *Psyche Yunanlarda Ruhlar Kültü ve Ölümsüzlük İnançları*, 128.

⁴⁰ Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi* 1, 370.

⁴¹ Rohde, *Psyche Yunanlarda Ruhlar Kültü ve Ölümsüzlük İnançları*, 128.

⁴² *Apollodoros*, *Bibliotheka*, 67-68.

Bu aktarım bize açık bir şekilde göstermektedir ki, Delphoi'deki kehanet merkezinde, yer tanrıçası *Gaia*'nın göbek taşının altında bulunan mezarda, gömülü olduğuna inanılan *Python* örneğinde, yerin derinliklerinde yaşayan *kthonik* karakterde bir *daimon*⁴³ Apollonik kült tarafından devrilmıştır.⁴⁴ *Python* yılanının sahip olduğuna inanılan kehanet ve şifa güçlerini, yer tanrıçası *Gaia*'dan aldığını ve *Gaia*'nın da Antik Yunan dinindeki en eski ve kadim temsillerden bir tanesi olduğunu düşündüğümüzde şu sonuç ortaya çıkar: Antik Yunan'daki en meşhur kültlerden bir tanesi olan *Apollon* kültünün kökenlerinde, özünde Tanrıça *Gaia*'ya atfedilen güçler bulunmaktadır. Başka bir deyişle *Apollon* tapınımı, yer ve yer güçleri ile doğrudan ilişkilidir. Bu kültte aslanan temel husus, *Apollon*'un Helen öncesi yerel bir tanrı olan ve kehanet merkezinin efendisi olan *Python* yılanını öldürerek onun yerini zor kullanarak almasıdır ki Apollon'un bu başarısı hatırı sayılır bir önem kazanmıştır.⁴⁵ Kısa sürede bütün Yunanistan'a yayılan bu kültün kökenlerinde ise yerin yani *Gaia*'nın, yerin derinliklerinden kehanette bulunup hastalıklara şifalar dağıttığı bir merkez noktası olduğuna inanılan Delphoi'deki göbek taşı ve onun etrafında bir zamanlar içinden buharlar çıkan yerdeki yarık vardır. Bu merkez noktası yani Delphoi'nin ὀμφάλος (omphalos) ya da göbek taşı, Helen öncesi çağda da bulgulanmıştır; göbek deliğinin simgesi olan bu terim, üreme organlarıyla ilişkili bir anlam yüküldür; ama özellikle burası bir 'dünya merkezi'dir.⁴⁶

Apollon kültü bize şu hususu açık bir şekilde göstermektedir ki, Antik Yunan dini temsiline başlangıç çağlarında, var olan her şeyi doğuran yer ya da *Gaia*'dan doğrudan talep edilen kehanet ve şifa güçleri, dini temsiline sonraki dönemlerinde kişileştirilmiş ve aşama aşama yerden ya da yer ile bir ve aynı şey olan *Gaia*'dan ayrılmış tanrılara dönüşmüştür. Yunanistan'ın ortasında bulunan ve *Apollon*'un bizzat ikamet ettiği inanan bu yerde yani Delphoi'de, *Apollon* tarafından esinlendirilen ve ruhları onun tarafından ele geçirilen *esrimeciler*, arındırma ve kehanet güçleri ile tanınmışlardır.⁴⁷ Delphoi'ye danışmak için gelenler kehaneti, orada bulunan derin çukurdan çıkan buharlarla kendinden geçen sözcülerden alıyorlardı. "Kehanet sözcülüğünü Πυθία (Pythia), (Delphoi Tapınağı baş rahibesi, kehanet sözcüsü) ve danışmaya katılan kâhin üstleniyordu. Başlangıçta yılda bir kez tanrının doğum gününde yapılan danışmalar sonra ayda bir kez ve sonunda da *Apollon*'un bulunmadığı kış ayları dışında birçok kez yapılmaya başlandı. Danışma işlemi hazırlık olarak bir keçi kurban ediliyordu. Kehanet için başvuranlar genellikle sorularını seçenekli bir biçimde yöneltiyorlar yani şunu mu yoksa bunu yapmanın tercih edilmesi gerektiğini soruyorlardı. *Pythia* beyaz veya siyah bakla çekerek sorulara yanıt veriyordu. Daha ciddi durumlarda esin kaynağı *Apollon* olan *Pythia*, tapınağın yeraltı bölümlerinde kehanet bildiriyordu."⁴⁸ Rahibenin daha ciddi durumlarda tapınağın yeraltı bölümlerinde kehanet bildirmesi, yerin derinliklerine inildikçe kehanetin etkililiğinin bu da kehanet gücünün yerin bizzat kendisi ile yakından ilişkili olduğunun ispatıdır. "*Pythia* sayıklamalarından söz edilmiştir ama histerik kendinden geçmeleri veya Διόνυσος (Dionysos)'çu türde ruh işgallerine işaret eden hiçbir bulgu yoktur. Platon *Pythia*'nın sayıklamasını *Musalar*'dan kaynaklanan şiirsel esine ve Ἀφροδίτη (Aphrodite)'nin aşk taşkınlıklarına benzetir."⁴⁹ Nitekim, "çığlıklarla yardıma çağrılan; çığlıkların eşlik ettiği; iyileştiren, iyileştirici" anlamlarına gelen ἡΐος (hieios) kelimesi, *Apollon*'un epitetidir.⁵⁰ Plutarkhos'a göre ise tanrı *Pythia*'nın içine, geleceği aydınlatan ışığı ve görüşleri yerleştirmekle yetinir; coşkunun kaynağı budur. Figürlü anıtlarda *Pythia* sakin, dingin, dikkati yoğunlaşmış bir halde gösterilir; tıpkı esin kaynağını oluşturan tanrı gibidir. *Pythia* bu kendinden geçme haline hangi yollardan ulaşıyordu?.. Bu bir sır olarak kalmıştır. Delphoi'nin köylü kadınları arasında seçilen *Pythia* belirlenmiş bir tarihte kehanette bulunuyordu. Çiğnediği defne yaprakları, defne tüsüleri, içtiği *Kassotis* kaynağı suyunun hiçbir sarhoş edici özelliği yoktur ve kendinden geçmesi bunlarla açıklanamaz. Anlatıya göre kehanet sacayağı doğüstü güçleri bulunan buharların çıktığı bir uçurumun üstündeydi. Bununla birlikte yapılan kazılarda ne yerde bir çatlak ne *Pythia*'nın içine indiği mağara bulundu. Gerçi bunların yer sarsıntıları sonucunda yok oldukları da kabul edilebilir."⁵¹

Merkezi Delphoi'de olan ve sonraki zamanlarda gerçekleşen yer sarsıntıları sonucunda yok olduğunu varsayabileceğimiz, içinden buharlar çıkan derin yarığın ve *Gaia*'nın göbeği olduğuna inanılan *omphalos*'un

⁴³ Daimon kelimesinin bütün türevleri, tanrısal ve ilahi olanla doğrudan temas halindedir: δαίμωνια (daimonia); "bir tanrının etkisinde olmak; aklını yitirmek, delirmek; altüst olmak, yerle bir olmak" (Çelgin, 2018: 163). δαίμωνικός (daimonikos); "tanrı tarafından gönderilen, tanrıdan gelen" (Çelgin, 2018: 163). δαίμωνιος (daimonios); "tanrıdan gelen, tanrı tarafından gönderilen, tanrısal, ilahi; olağanüstü, fevkalade" (Çelgin, 2018: 163). δαίμωνιος (daimonios); "tanrısal bir şekilde, olağanüstü bir şekilde" (Çelgin, 2018: 163).

⁴⁴ Rohde, *Psyche Yunanlarda Ruhlar Kültü ve Ölümsüzlük İnançları*, 129.

⁴⁵ Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi 1*, 367-368.

⁴⁶ Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi 1*, 370.

⁴⁷ Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi 1*, 372.

⁴⁸ Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi 1*, 371.

⁴⁹ Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi 1*, 371.

⁵⁰ Çelgin, *Eski Yunanca Türkçe Sözlük*, 382.

⁵¹ Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi 1*, 371.

yani göbek taşının bulunduğu bu mevki, yeryüzünün diğer bölgelerinden ayrılarak kutsal bir nitelik kazanmıştır. Göstermeye çalıştığımız üzere, Antik Yunan halklarının inanç sisteminde merkezi bir rol oynayan bu yerin yani Delphoi'nin önemi Homerik dinden çok daha eskiye dayanır. Delphoi'yi kutsal kılan temel husus ise başlangıç çağlarında burada bulunan ve içinden buharlar çıkan derin yarıktır. Yabanıl halkların zihninde bu tarz sıra dışı oluşumlar her zaman gizem ve korku dolu bir kutsallık duygusu doğurur. Dünyanın sınırsızlığı ve bu sınırsızlığın barındırdığı doğal çeşitlilik karşısında doğan ait hissedememenin geriliminden arınmak için yabanıl halklar, o bölge her neresi ise orayı bir şekilde kutsal kılarak bu gerilim ve dehşetten kurtulma yoluna gitmiştir. Böylelikle bir zamanlar yerin derinliklerinden buharların yükseldiği kuş uçmaz kervan geçmez bir mevki, bu sıra dışı özelliğinden dolayı kutsal kılınmış ve ana Tanrıçanın inananlarına seslendiği bir yer olma özelliği kazanmıştır. Başlangıç çağlarına özgü olan bu anlamlandırma girişimi, bununla da kalmamış kutsal bellenilen bu mevkinin Tanrıçanın göbek deliği olduğu kabul edilerek bir ὀμφάλος (omphalos) yani göbek taşı ile mutlak surette mühürlenmiştir. Böylelikle Delphoi'de, sözlükte "kutsal, tanrılara adanmış, mukaddes; tanrısal, ilahi, tanrılarla ilgili, tanrılara ait" anlamına gelen ἱερός (hieros) ve "gizemleri açıklayan rahip" anlamına gelen ἱεροφάντης (hierophantes) sözcüklerinden türeyen bir *hiyerophon*⁵² yani kutsalın tezahürü ortaya çıkarak bu bölge, kendisini çevreleyen kozmik ortamdan kopup nitel bakımdan farklılaşmıştır.⁵³

2.2. Erekhtheus Kültü ve Kökenleri

Gaia tarafından doğurulan ve Zeus'un kızı, akıl ve bilgeliğin tanrıçası Ἀθηνᾶ (Athena)⁵⁴ tarafından büyütülüp yetiştirilen *Erekhtheus*'un hikayesindeki efsaneye göre onun Ἀκροπόλις (Akropolis)'te bulunan *Athena* tapınağının zemininin altındaki bir yer-altı türbesinde, diğer yer-ruhları gibi, yılan biçiminde ölümsüz yaşadığına inanılmaktadır.⁵⁵ Bizzat *Gaia* tarafından doğurulan ve kendisine ölümsüzlük bahşedilen *Erekhtheus* kültündeki inanca göre o, ölü değildir, bir yer yarığı tarafından üstü örtülmüş başka bir deyişle nakledilmiş olarak yerin derinliklerinde yaşamaya devam etmektedir.⁵⁶ Yerin derinliklerinde yaşadığına inanılan *Erekhtheus* kültüründe bir önceki *Apollon* kültüründe olduğu üzere *daimon*'dan istenen temel dilekler ise hastalıklara şifalar bahşedip gelecekte kehanetlerde bulunmasıdır. Bu varlık ise aslında Homerosçu *Erekhtheus* değil, ondan daha eski ve kadim bir yer tanrısı olan ve bizzat *Gaia* yani yerin kendisi tarafından doğurulan *Erikhthonios*'tur. Atinalılar, *Erekhtheus* ile özdeşleştirilen *Erikhthonios*'un, baltaları ilk kez biçimlendiren *Hephaistos* ile *Gaia*'nın oğlu olduğuna inanıyorlardı.⁵⁷ Çünkü *Hephaistos* ile *Toprak*'ın oğlu *Erikhthonios*, erkek soyundan gelmeyen *Cecrops*'tan evini ve krallığını devraldı; ve bu zamandan başlayarak ondan sonra gelenlerin hepsi -sayıca az değiller- *Theseus*'un hükümdarlığına kadar mülklerini ve güçlerini oğullarına devrettiler.⁵⁸ Yalnızca *Aeschylus* ve *Isocrates* değil aynı zamanda *Pausanias*'ta, insanların *Erikhthonios*'un insan bir babası olmadığını, anne ve babasının *Hephaistos* ve *Toprak* yani *Gaia* olduğunu söylediklerini aktarır.⁵⁹ Ἐριχθόνιος (*Erikhthonios*)'un bulunduğu yer, *Erekhtheus*'un bulunduğu yer ile aynı konum olan Πζολίας (*Poliias*) tapınağıdır ki burası *Athena*'nın Akropolis'teki en eski tapınağıdır. *Erekhtheus* örneğinde de tıpkı *Apollon* kültüründe gerçekleşen süreç karşımıza çıkar ki bu süreç, yerin derinliklerinde yaşayan eski ve kadim bir yerel tanrının, yerin derinliklerine nakledilip sonrasında orada ölümsüz kılınmış bir kahramana ya da *kthonik karakterde* bir yer *daimon*'una dönüşmesi ve sonrasında onun yerinin bir başkası tarafından ele geçirilmesi sürecidir.⁶⁰ Homerosçu destan geleneğinin çok öncesinde kendisine güçlü ve etkili bir kültürün adandığı *Gaia*'nın oğlu olan *Erikhthonios*'un yerini, Homerosçu gelenekle birlikte *Athena* tarafından korunup yetiştirilen ve bizzat tanrıça tarafından ölümsüz kılınarak yerin derinliklerine nakledilen *Erekhtheus* almıştır. *Erekhtheus*'un yerini aldığı *Erikhthonios*, atalarının geleneklerine uyarak yerin derinliklerinde yaşayan eski bir yerel tanrıdır, açıkça *Gaia*'nın oğludur.⁶¹ Hem *Athena*'nın yerin derinliklerine nakledip kendisine 'kehanet ve şifa gücü' bahşettiği *Erekhtheus* hem de ondan daha eski ve kadim bir kült olan *Erikhthonios*'a tapınım kültüründe, *daimon*'lardan murad olunan temel hususlar ise gelecekte kehanetlerde bulunup hastalıklar için şifalar dağıtmalarıdır. Yer yüzeyinin altında canlı olarak; çok uzaklarda, ἄδης

⁵² Çelgin, *Eski Yunanca Türkçe Sözlük*, 382.

⁵³ Eliade, *Kutsal ve Kutsal-Dışı*, 29.

⁵⁴ Çelgin, *Eski Yunanca Türkçe Sözlük*, 31.

⁵⁵ Rohde, *Psyche Yunanlarda Ruhlar Kültü ve Ölümsüzlük İnanç*, 130.

⁵⁶ Rohde, *Psyche Yunanlarda Ruhlar Kültü ve Ölümsüzlük İnanç*, 130.

⁵⁷ *Aeschylus. Aeschylus with an English Translation* by Herbert Weir Smyth, Ph. D. in two volumes. 2. Eumenides. Herbert Weir Smyth, Ph. D. (Cambridge: Harvard University Press, 1921), 1-33.

⁵⁸ *Isocrates. Isocrates with an English Translation* in three volumes, by George Norlin, Ph.D., LL.D. (Cambridge: Harvard University Press, William Heinemann Ltd. 1980), 12-126.

⁵⁹ *Pausanias. Pausanias Description of Greece with an English Translation* by W.H.S. Jones, Litt.D., and H.A. Ormerod, M.A., in 4 Volumes. (Cambridge: Harvard University Press William Heinemann Ltd. 1918), 1.2.6.

⁶⁰ Rohde, *Psyche Yunanlarda Ruhlar Kültü ve Ölümsüzlük İnanç*, 130.

⁶¹ Euripides, *Medea*. The Text Edited with Introduction and Commentary by Denys L. (Oxford: Clarendon Press, 1938), 9.23.

(Hades)'in puslu ülkesinde değil, burada Yunanistan'ın ortasında ikamet ettiklerine inanılan bu yer-altı tanrularına son derece güçlü ve etkili bir ruhlar kültü adanmıştır; onlar yerin hemen altındadırlar; sorular ve yakarılar kendilerine ulaşabilir ve onlara seslenenlere yardım gönderebilirler.⁶² Onların sahip olduklarına inanılan güçler ise dini temsilin başlangıç çağlarında doğrudan yerin kendisinin sahip olduğu güçlerdir. Bir zamanlar doğrudan yerin kendisinden murad olunan güçler, dini temsilin nesiller boyu süren gelişimi sonucunda yer tarafından doğurulan yahut yutulan ve yine yer tarafından kendisine kehanet ve şifa gücü bahşedilen çeşitli daimon'lara aktarılmıştır.

2.3. Asklepios Kültü ve Kökenleri

Bir yer-altı türbesinde ölümsüz bir şekilde ikamet eden ve kendisine yakarıp danışanlara hastalıklar için şifalar ve geleceğe dair kehanetler dağıtan varlıklara bir örnek de aynı zamanda meşhur bir hekim ve şifacı ve sağlık tanrısı olan Ἀσκληπιός (Asklepios)⁶³ örneğidir. Χειρῶν (Kheiron)'dan hekimlik ve şifa sanatını öğrenen bir ölümlü olan ve tanrılar tarafından kendisine ölümsüzlük bahşedilip Olympos'ta da kendisine yer verilen *Asklepios*, aslında yerin içinde yaşayan Θεσσαλία (Thesselia)'lı *kthonik* karakterde bir yer *daimon*udur.⁶⁴ Başka bir deyişle Asklepios'un en ünlü tapınaklarının kökeni Thesselia'daki Epidaurus'a dayanır öyle ki, *Asklepios*'a mistik ayinlerinden bir pay verdiklerini söyleyen Atinalılar, festivalin bu gününe Epidauria adını verirler ve *Asklepios*'a tapınmalarının o zamandan kalma olduğunu iddia ederler.⁶⁵ Thesselia'dan kalma eski ve kadim bir tapınımı yeniden kurgulayan Homerik mite göre *Asklepios*, "Zeus'un yıldırımlarıyla vurulmuş ve Ζεὺς (Zeus), diğer birçok efsanede olduğu gibi onun yaşamına son vermemiş, onu görünür dünyanın dışında daha yüksek bir varoluşa nakletmiştir."⁶⁶ *Asklepios*'un öyküsünde de bir zamanlar; usta bir hekim olarak yetişen, hekimliğin ve cerrahlığın bütün bilgilerini edinip şifa sanatı ya da kendisini öne çıkartıp diğer ölümlülerden farklı kılan üstün bir fazilete sahip bir ölümlünün *Zeus* tarafından tanrısallıkla ödüllendirildiği bir kurgu ile karşılaşırız.⁶⁷ Homerosçu geleneğe göre *Asklepios*; *Apollon* ve kendisini aldattığı için öldürdüğü sevgilisi *Koronis*'in oğludur. Dolayısıyla *Apollon*'un çocuklarından bir tanesidir: Mite göre *Apollon* kendisini bir ölümlü ile aldatan sevgilisi *Korōnīs* (Koronis)'i öldürür, dünyaya getireceği çocuğu *Asklepios*'u ise kurtarır, bu çocukta meşhur bir hekim olur⁶⁸ ve kendisini şifa bilimine adanarak doğal yetenekler ve akıl sağlığında üstün olduğundan, insanlığın sağlığına katkıda bulunan birçok keşif yapmıştır.⁶⁹ Sağlık ve şifa alanlarındaki üstün başarılarından özellikle de *Apollon*'un oğlu olmasından dolayı olsa gerek *Zeus* *Asklepios*'un ölmesine izin vermemiş ve onu yıldırımlarıyla yerin derinliklerine göndermiştir. *Asklepios* şifa sanatına getirdiği büyük ilerlemelerden dolayı, sanki onun kaynağı ve kurucusuymuş gibi onurlandırılmıştır.⁷⁰ *Asklepios*'a bahşedilen bu onur Hippocrates Yemini adıyla bilinen ve hekimlerin bugün bile göreve başlarken okuduğu yemin metnine isminin eklenmesiyle de ayrıca ölümsüz kılınmıştır: "Hekim *Apollon*'a, *Asklepios*'a, *Hygieia*'ya, Her Derde Deva olan *Panakeia*'ya ve tüm tanrı ve tanrıçalara şahidim olarak yemin ederim ki, yeteneğim ve muhakememe göre bu yemini ve ahdi yerine getireceğim."⁷¹ Kendisine bahşedilen bu onur, yerin derinliklerine nakledilip ölümsüz kılındığında da devam etmiş ve orada tanrısal bir varlığa dönüşerek çoğu yer-ruhu gibi o da yerin derinliklerinden hastalıklar için şifa dağıtan ve geleceğe dair bilgiler gönderen χθόνιον δαίμων (kthonion daimon) yani yeraltında bulunan *daimon* haline gelmiştir.⁷² Bu örnekte de öncekilerde olduğu üzere yerin derinliklerinden gelen bir 'şifa ve kehanet gücü'nün kişileştirmesi olan bir kült ile karşılaşırız: Rohde'un işaret ettiği güvenilir kaynaklara göre⁷³ *Asklepios*'a adanan kültün özellikleri, onun yerin derinliklerinde yaşadığına inanılan eski bir tanrı olarak orijinal karakterini açıkça gösterir.⁷⁴ Yerin derinliklerine nakledilmiş *kthonik* karakterde bir yer-tanrısı olan *Asklepios* için yılanların kutsal olduğunu hatta kendisinin bizzat yılan şeklinde olduğuna inanıldığını bilmekteyiz.⁷⁵ Yılan şekli ise Antik Yunan dini tasavvurunda kehanet ve şifa bahsettiklerine inanılan yer-ruhlarına özgü bir suret olmakla birlikte Antik Çağda 'şifa ve kehanet gücü' yaygın olarak yılan ile bir tutulur. Bu örnekte de önceki örneklerdekine benzer şekilde ta başlangıç çağlarından kalma eski ve

⁶² Rohde, *Psyche Yunanlarda Ruhlar Kültü ve Ölümsüzlük İnançları*, 119.

⁶³ Çelgin, *Eski Yunanca Türkçe Sözlük*, 122.

⁶⁴ Rohde, *Psyche Yunanlarda Ruhlar Kültü ve Ölümsüzlük İnançları*, 133.

⁶⁵ Pausanias, *Description of Greece*, 2. 26.

⁶⁶ Rohde, *Psyche Yunanlarda Ruhlar Kültü ve Ölümsüzlük İnançları*, 133.

⁶⁷ Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, 62.

⁶⁸ Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi* 1, 367.

⁶⁹ Sicilus Diodorus, *The Library of History of Diodorus Sicilus, vol: III*. translation. Charles Henry Oldfather (1939, 4.7.1-3. Url: <https://bit.ly/DiodorusWPT>).

⁷⁰ Diodorus, *The Library of History of Diodorus Sicilus*, 5.74.6.

⁷¹ Hippocrates. *Hippocratic Oath*, translated Michael North (National Library of Medicine, 2002).

⁷² Rohde, *Psyche Yunanlarda Ruhlar Kültü ve Ölümsüzlük İnançları*, 134.

⁷³ Geniş bilgi için bkz. Erwin Rohde, *Psyche, Yunanlarda Ruhlar Kültü ve Ölümsüzlük İnançları* içinde, 3. Bölüm, Mağara Tanrıları-Dağa Nakil.

⁷⁴ Rohde, *Psyche Yunanlarda Ruhlar Kültü ve Ölümsüzlük İnançları*, 133.

⁷⁵ Rohde, *Psyche Yunanlarda Ruhlar Kültü ve Ölümsüzlük İnançları*, 134.

kadim bir kült olan yerin çeşitli bölgelerine ve bu bölgelerde ikamet etmekte olduklarına inanılan çeşitli güçlere tapınım kültürünün, sonraki çağlarda *Asklepios*'üne benzer temsillere dönüştüğünü görürüz. Laertios'un, "Apollon Yunanistan'da Platon'a can vermeseydi, insanların ruhunu yazıyla nasıl iyileştirirdi, işte, bu tanrıdan olma *Asklepios* nasıl bedenlerin hekimiyse, Platon'da ölümsüz ruhların hekimidir, Apollon insanlar için *Asklepios* ve Platon'a can verdi, biri bedeni öbürü ruhu kurtarsın diye"⁷⁶ kendisinden bahsettiği *Asklepios* kültüründe de insanlar bir zamanlar yerin ya da toprağın bizzat kendisinden istediklerini, sonraki zamanlarda yer ile bir şekilde irtibatını sürdüren varlıklardan ister olmuşlardır.

Kthonik daimon'ların ya da yer-altında yaşadıklarına inanılan varlıkların tapınımı, Antik Yunan dininin en eski dönemlerine ait olan ve en eski mülkleri arasında olduğu şüphe götürmeyen ve kendilerine tapınan ülkenin toprağına bağlı oldukları için gerçek yerel tanrıların, başka bir deyişle yurdun hakiki tanrılarının kültürüdür.⁷⁷ İkamet ettikleri yörenin toprağına bağlı olan bu yer-altı ruhlarından talep edilen 'kehanet ve şifa gücü', başlangıç çağlarında bizzat yerin, toprağın kendisinden istenmekteydi. Yer, Toprak Ana yahut *Gaia* kültü, nesilden nesile kendisine aktarılan güçleri muhafaza ederek kendisinden ayrık ve bağımsız hale gelen tapınımlarda da etkisini sürdürmeye devam etmiştir. Homerosçu destan geleneği ve bu geleneğin içinde ortaya çıkmış efsanelerde, ölmemiş ve ruhları bedenlerinden ayrılmadan yerin derinliklerine, ebedi yaşama nakledilmiş insanlar olarak kabul edilen ve dini temsilin başlangıç çağlarından sonra aşama aşama kendilerine kişilikler atfedilen ve efsaneler uyarlanan bu yer tanrılarına, insanların belleğinde kalıcı bir statü veren temel husus, onlardan istenen ve yerin derinliklerinden yeryüzüne çıktığına inanılan kesintisiz güçlerine olan inançtır.⁷⁸ Bu inancın kökenlerinde ise ta başlangıç çağlarından bu yana insanlarda sonsuz üretkenlik kapasitesi ve güven dolu sıcak kucağı ile onları sarıp sarmalayan Toprak Ana olan *Gaia*'ya adanan güçlü ve etkili kült bulunmaktadır.

2.4. Amphiaraios Kültü ve Kökenleri

Yerin hemen altında yaşadığına inanılan *kthonik daimon*'lara başka bir örnek, *Zeus*'un Θῆβαι (Thebai)'de yıldırım ile yeri yararak yerin derinliklerinde kendisine ölümsüzlük ve tanrısallık bahsettiği Ἀμφιάραος (Amphiaraios)'tur. Kendisine fırlatılan bir mızrak sırtına isabet etmeden hemen önce *Zeus*'un yıldırımlarla önündeki toprağı yararak onu, atları, arabası ve araba sürücüsüyle birlikte yerin derinliklerine sokup ölümsüz kıldığı kahraman olan *Amphiaraios* da Yunan dini temsilinde yer ile doğrudan irtibata sahip tanrısal varlıklardandır. Kendisinin yakın dostu ve kayınbiraderi olan Ἄδραστος (Adrastos)⁷⁹ önderliğindeki Yedilerin Thebai seferinde iken *Amphiaraios*'un ölmesine izin verilmemiş ve yerin altına nakledilerek orada ölümsüz kılınmıştır.⁸⁰ Kardeşi ile birer yıl süresince sırayla krallık yapma konusunda uzlaşan ve krallıkta olmadığı bir yılda Θῆβαι (Thebai)'den kovulan *Oidipous*'un oğlu olan ve kavgayı seven, kavgacı anlamına gelen πολυνεϊκῆς (polyneikes) kelimesinden isim alan Πολυνεϊκῆς (Polyneikes),⁸¹ Argos kralı *Adrastos*'un kızı *Argia*'yla evlenerek onun damadı olur ve böylelikle damadına, doğduğu ülkeyi teslim etme sözü veren *Adrastos*, kısa süre içinde ordularını toplayarak Thebai'ye bir sefer başlatacağını duyurur.⁸² Ancak *Adrastos*'un kız kardeşi Ἐριφύλη (Eriphyle) ile evli olan *Amphiaraios* bir kahindir. Geleceği bilen, her edimin doğuracağı sonucu önceden gören tanrı sözcüsü kahinlerin hayatı çoğunlukla yürekler acısıdır, öyle ki *Amphiaraios*'ta anlayışsız kimselerin çıkarlarına kurban gidecektir.⁸³ *Adrastos* dışında sefere katılan herkesin kaderinde telef olup gitme yazdığını önceden gören *Amphiaraios* kendisi savaşa katılmaktan vazgeçip başkalarının cesaretini de kırar.⁸⁴ Ünlü bir asker, devlet adamı ve kahin olan *Amphiaraios* toplumda sevilen ve sözlerine saygı duyulan bir insandır. Dolayısıyla *Amphiaraios*'un sefere katılmaları halinde olacıklara dair felaket ve yıkım kehaneti insanlar tarafından önemsenir ve *Polyneikes*'in Thebai kralı olma hayali tehlikeye girer. Bundan dolayı *Polyneikes*, *Amphiaraios*'un karısı *Eriphyle*'ye, *Harmonia*'nın⁸⁵ gerdanlığını rüşvet olarak vererek kocasını savaşa girmeye ikna etmesi için yakarır.⁸⁶ Thebai kentlerinin kurucusu *Kadmos*'un düğün hediyesi olarak *Harmonia*'ya taktığı gerdanlığın büyüleyiciliğine dayanamayan *Eriphyle*, rüşveti alarak kocasını savaşa girmeye ikna etmeyi kabul eder ve *Amphiaraios*'u ikna edip verdiği sözleri hatırlatmak için

⁷⁶ Diogenes Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, Yunancadan çev. Candan Şentuna (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, Kazım Taşkent Klasik Yapıtlar Dizisi, 2015), 149.

⁷⁷ Rohde, *Psyche Yunanlarda Ruhlar Kültü ve Ölümsüzlük İnanç*, 172.

⁷⁸ Rohde, *Psyche Yunanlarda Ruhlar Kültü ve Ölümsüzlük İnanç*, 134.

⁷⁹ Apollodoros, *Bibliotheka*, 197.

⁸⁰ Rohde, *Psyche Yunanlarda Ruhlar Kültü ve Ölümsüzlük İnanç*, 116.

⁸¹ Çelgin, *Eski Yunanca Türkçe Sözlük*, 638.

⁸² Apollodoros, *Bibliotheka*, 197.

⁸³ Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, 33.

⁸⁴ Apollodoros, *Bibliotheka*, 197.

⁸⁵ Ἄρμονια (Harmonia); ahenk, uyum kelimesinden türetilen isim olan Harmonia, Kadmos'un eşidir ve bahsi geçen gerdanlık Kadmos'un ona düğün hediyesidir.

⁸⁶ Apollodoros, *Bibliotheka*, 198.

yanına gider: Kayınbiraderi *Adrastos*'la ileride herhangi bir anlaşmazlık çıkarsa kararı karısı *Eriphyle*'ye bırakacağına dair öncesinde yemin eden *Amphiaraos*, Thebai'ye savaş açılmasını destekleyen *Adrastos*'la birlikte savaşa girmeye, ettiği yeminden dolayı zorunlu olarak razı olur.⁸⁷ Böylelikle savaşa gitmek zorunda kalan *Amphiaraos*, oğullarına büyüyünce annelerini öldürmelerini ve Thebai'ye savaş açmalarını söyler.⁸⁸ Kente saldırdıklarında muharebe esnasında kendisine fırlatılan mızrak onu sırtından yaralamadan hemen önce *Zeus* yıldırım düşürerek yeri yarar ve böylelikle *Amphiaraos*, arabası ve arabacısı *Baton*'la⁸⁹ birlikte yok olur ve *Zeus* onu ölümsüz kılar.⁹⁰ Apollodoros'la birlikte Diodoros'ta benzer rivayette bulunur: *Amphiaraos*'a gelince, [Yediler'in Teb'e karşı seferi sırasında] yer yarıldı ve arabasıyla birlikte yarıktan içeri girerek gözden kayboldu.⁹¹ Bu efsaneye göre yer yarılmış ve hem *Amphiaraos*'u hem de arabasını yutmuştur.⁹² Yerin yarılp açılması neticesinde yer-altına nakledilen *Amphiaraos*'un Thebai yakınlarında gözden kaybolup yerin dibine girdiği bölge, içinde sütunların bulunduğu etrafı çevrilmiş küçük bir kutsal alandır.⁹³

Bir $\chi\theta\omicron\nu\iota\omicron\nu$ $\delta\alpha\iota\omega\mu\omicron\nu$ (khthonion daimon)'a yani yeraltında bulunan *daimon*'a dönüşüm süreciyle karşı karşıya olduğumuz bu örnekte de kendisi ünlü bir savaşçı ve kahin olan *Amphiaros*'un ölümüne, kehanetindeki kaderine olan sarsılmaz inancından dolayı izin vermeyen *Zeus*, yıldırımlarıyla yeri yarararak onu yerin derinliklerine nakletmiş ve orada ölümsüz kılmıştır. “*Amphiaros* öyleyse Thebai'da sonsuza kadar yeraltında yaşamıştır ve oldukça uzun bir oruç ve bir *katharsion* (arınma amaçlı kurban) sunusunun ardından, ona kehanete danışan kişi bir koç kurban eder ve postunun üzerinde uykuya dalar.⁹⁴ İstiare türünden bu uyku esnasında *Amphiaraos*'un kendisine geleceğe dair kehanet danışan yahut hastalıklara şifa isteyen kişiye görüldüğü inancı yaygındır: Farklı deyişle onun, “geleceği, sunularını sunduktan sonra tapınağında uyumak üzere yatanlara düşlerinde gönderilen görümlerle ortaya çıkardığına inanılıyordu.”⁹⁵ Bu efsanelerin aktörleri ve kahramanları, ölümsüz yaşamlarına, bu dünyadan göçüp gitmiş ruhların ortak bir toplanma yerinde yani *Hades*'in puslu ülkesinde değil, yerin içindeki özel meskenlerinde ya da yer-altı odalarında sahiptir.⁹⁶ Onlar burada, yeryüzündeki ölümlülerin gelecekte olacaklara dair meraklı yakarışlarını ya da hastalıklara dair şifalar dilenen feryatlarını işitmeye devam etmekte ve onların kendilerinden istediklerini gerçekleştirmektedir. Bu güçler ise temelde yer, toprak ya da *Gaia*'nın bizzat kendisinin başlangıç çağlarından bu yana sahip olduğu güçlerdir. Yerin derinliklerine nakledilmiş ve orada ölümlülerin emellerini gerçekleştirmek için kehanetlerde bulunup şifalar dağıtan *daimon*lara dönüşmüş bu dini figürlere atfedilen güçler temelde *Gaia*'nın sahip olduğu güçlerdir.

2.5. Althaimenes Kültü ve Kökenleri

Özünde ve temelde Toprak Ana, var olan her şeyi doğuran ve besleyen *Gaia*'nın sahip olduğu güçlerin Antik Yunan dinindeki kişileştirmeleri olan ve yer-altında yaşadıklarına inanılan tanrısal varlıklara dair bir diğer örnek *Pòdos* (Rodos)'ta bir yer yarığının içinde kaybolan ve Yunan kentlerinin kurucusu olduğuna inanılan $\text{\AA}\lambda\theta\alpha\iota\mu\epsilon\nu\eta\varsigma$ (Althaimenes)'tir. *Althaimenes*'in babası Κατρεὺς (Katreus), kehanet merkezine yaşamının nasıl sona ereceğini sorduğunda, tanrı ona çocuklarının birinin elinden öleceğini söyler⁹⁷ Diodoros'un aktarımında ise kehaneti danışan kişi *Althaimenes*'tir: “Girit kralı *Katreus*'un oğlu *Althaimenes*, kahine bazı şeyler sorduğunda, babasını kendi eliyle öldürmesinin kaderinde olduğu cevabını alır.”⁹⁸ *Katreus*'un tek bir oğlu vardır o da *Althaimenes*'tir, ayrıca üç de kızı vardır. *Althaimenes* böyle iğrenç bir eylemden kaçınmak isteyerek, kendisiyle birlikte yelken açmak isteyen hatırı sayılır çoklukta kişilerle birlikte, kendi özgür iradesiyle Girit'ten kaçır.⁹⁹ Giderken kız kardeşlerinden bir tanesini de yanına almıştır. *Althaimenes* daha sonra Rodos'ta karaya çıkar ve Atabyrus Dağı'nda *Zeus Atabyrius* adlı bir *Zeus* tapınağı kurar ve bu nedenle, Girit'in görülebileceği yüksek bir tepenin üzerinde yer alan tapınak nesiller boyunca özel bir onurla anılır.¹⁰⁰ Böylece *Althaimenes*, arkadaşlarıyla birlikte Rodos'a yerleşir ve burada yerliler tarafından onurlandırılır; ancak evde erkek çocuğu olmayan ve *Althaimenes*'i çok seven babası *Katreus*,

⁸⁷ Apollodoros, *Bibliotheka*, 198.

⁸⁸ Apollodoros, *Bibliotheka*, 198.

⁸⁹ Βατόν (Baton); *Amphiaraos*'un arabacısının adı.

⁹⁰ Apollodoros, *Bibliotheka*, 204.

⁹¹ Diodorus, *The Library of History of Diodorus Siculus*, 4.65.8.

⁹² Pausanias, *Description of Greece*, 1. 34. 2.

⁹³ Apollodoros, *Bibliotheka*, 204.

⁹⁴ Rohde, *Psyche Yunanlarda Ruhlar Kültü ve Ölümsüzlük İnançı*, 117-120.

⁹⁵ Rohde, *Psyche Yunanlarda Ruhlar Kültü ve Ölümsüzlük İnançı*, 120.

⁹⁶ Rohde, *Psyche Yunanlarda Ruhlar Kültü ve Ölümsüzlük İnançı*, 118.

⁹⁷ Apollodoros, *Bibliotheka*, 177.

⁹⁸ Diodorus, *The Library of History of Diodorus Siculus*, 5. 59. 1.

⁹⁹ Diodorus, *The Library of History of Diodorus Siculus*, 5. 59. 1.

¹⁰⁰ Diodorus, *The Library of History of Diodorus Siculus*, 5. 59. 1.

oğlunu bulup Girit'e geri getirmeye kararlı olarak Rodos'a yelken açar.¹⁰¹ Ancak babasının bu yolculuğu kehanetin gerçekleşmesi yönünde atılmış bir adımdan öte bir şey olmayacaktır, yazgı galip gelir: *Katreus*, birkaç yandaşıyla birlikte gece vakti Rodos ülkesine iner ve onlarla yerliler arasında göğüs göğüse bir çatışma çıktığında, *Althaimenes* onlara yardım etmek için koşar, mızrağını fırlatır ve bilmeden babasına vurup onu öldürür.¹⁰² Bu kıssada Apollodoros'un aktarımı ise şu şekildedir: "Rodos'a varınca adanın ıssız bir yerinde kahramanlarla birlikte gemiden indikten sonra, çobanlar tarafından kovalandılar, onlara gerçeği söyledi, ancak köpeklerin havlamasından onu duyamadılar ve onlar onu -muhtemelen ok- yağmuruna tutarken, *Katreus* olduğunu bilmeden *Althaimenes* geldi ve onu bir cirit atarak öldürdü"¹⁰³ Sonradan gerçeği öğrendiğinde dua eden *Althaimenes* duasına yanıt olarak bir boşluğun içinde yutulup yok olur.¹⁰⁴

Althaimenes'in talihsiz yazgısına metanetli bir şekilde teslim olarak dua etmesinden olsa gerek ölmesine izin verilmemiş ve yer-altına nakledilip orada ölümsüz kılınmıştır. Diodoros'un anlatımıyla, ne yaptığını anladığında, çektiği büyük ıstıraba dayanamayan *Althaimenes*, insanlarla tüm toplantılardan ve arkadaşlıklardan kaçınıp ıssız yerlere gider ve daha sonra, belli bir kahinin buyurduğu gibi, Rodosluların elinden kahramanlara verilen onurları alır.¹⁰⁵ *Althaimenes*'e kahramanlara verilen onurlar ise bahsettiğimiz üzere onun dua eder şekilde yerin altına nakledilip orada ölümsüz kılınması ve yer-ruhlarına özgü güçlerin kendisine bahşedilmesidir. Bu güçler, geleceğe dair kehanetlerde bulunmak ve hastalıklara şifalar dağıtmaktır. Fırlattığı ciridin aldığı canın babası olduğu gerçeğini öğrendiğinde duasına yanıt olarak bir boşluğun içinde yutulup yok olur ve yerin içine girdiği bölgede ölümsüz kılınıp kendisine, kahramanlara verilen onurlar bahşedilir.¹⁰⁶ Böylelikle *Althaimenes*'te diğer örneklerde bahsettiğimiz figürlerde olduğu üzere, yerin altına girdiği bölgede ölümsüz kılınmıştır, kendisine yakaranları duyar ve onların yakarmalarına karşılık kehanetlerde bulunup hastalıklar için şifalar dağıtır. "Belli bir kentin kahramanının sahip olduğu etki dairesi dar ve kısıtlı olsa da, bu, onu, ona tapanlara daha yakın kılmıştır çünkü kendi atalarının ve sadece kendi yurtlarına ait ataların ruhları, daha yüksek mertebelerdeki diğer görünmez güçlere kıyasla onlara daha samimi bir şekilde aittir."¹⁰⁷ Başka bir deyişle ölümsüz olduklarına inanılan bu varlıkların saygı ve hürmet görme hususunda, diğer üst düzey tanrılardan eksik kalır bir yanları yoktur, fakat güç konusunda onlara denk değildirler çünkü onların etki dairesi sınırlıdır; yurtlarının ve onlara tapınan sınırlı bir çevrenin ötesine uzanmamaktadır, onlar buldukları toprağa bağlıdır.¹⁰⁸

2.6. Trophonios Kültü ve Kökenleri

Yer ile ilişkili güçlerini *Gaia*'dan, $\chi\theta\acute{o}\nu\iota\omicron\nu\ \delta\alpha\iota\omega\mu\omicron\nu$ (khthonion daimon)'lara, yani yer-altında yaşayan ve orada ölümsüz kılınan varlıklara bir başka örnek, $\Lambda\epsilon\beta\acute{\alpha}\delta\epsilon\iota\alpha$ (Lebadeia)'da yerin derinliklerinde bir mağarada ikamet ettiğine inanılan Τροφώνιος (Trophonios)'tur. Orada, yeraltı uçurumundan oluşan bir inişi olan bir mağarada *Trophonios*'un içinde yaşadığına inanılan bir kehanet merkezi bulunur ve ona danışacak olan kişi bu mağarada bulunan açıklıktan çukura iner."¹⁰⁹ Bir mağaradaki derin çukurda ikamet ettiğine inanılan ve bir zamanlar ünlü bir yapı ustası iken ölmesine izin verilmeyip *Zeus* tarafından ölümsüz kılınan *Trophonios* örneğinde de bir önceki örneklerle benzer bir şekilde *daimon*'dan murad edilen emellerin başında, geleceğe dair kehanetlerde bulunması ve hastalıklara şifalar dağıtması beklenir. "*Amphiaros* gibi önceden bir insan, ünlü bir yapı ustası olan ve düşmanlarından kaçarken, Lebadeia'da yere girerek sonsuza dek yerin derinliklerinde yaşamaya devam eden ve gelip ona soru soranlara geleceği haber veren *Trophonios*'un mağarada yer-tanrıları için alışıldık olduğu üzere bir yılan şeklinde yaşadığı düşünülmüştü, dolayısıyla yılanlar *Asklepios* için olduğu gibi onun içinde kutsaldır, mağarasında yaşar ve ayrıca kendisi de bir yılan biçimindedir."¹¹⁰ Tıpkı *Amphiaros* ve diğer örneklerde olduğu üzere düşmanlar tarafından öldürülmekten ya da kaderinde olan ölümden alikonulup kendisine ölümsüzlük bahşedilen *Trophonios*¹¹¹, Antik Yunan dininde, kendisine güçlü ve etkili bir kültürün adandığı figürler arasındadır. "Büyülü varlığının yerine

¹⁰¹ Diodorus, *The Library of History of Diodorus Siculus*, 5. 59. 3.

¹⁰² Diodorus, *The Library of History of Diodorus Siculus*, 5. 59. 3.

¹⁰³ Apollodoros. *The Library, with an English Translation* by Sir James George Frazer. in 2 Volumes. (Cambridge: Harvard University Press, 1921), 309-311, 3-2.

¹⁰⁴ Apollodoros, *Bibliotheka*, 178.

¹⁰⁵ Diodorus, *The Library of History of Diodorus Siculus*, 5.59. 1-4).

¹⁰⁶ Apollodoros, *Bibliotheka*, 178.

¹⁰⁷ Rohde, *Psyche Yunanlarda Ruhlar Kültü ve Ölümsüzlük İnanç*, 160.

¹⁰⁸ Rohde, *Psyche Yunanlarda Ruhlar Kültü ve Ölümsüzlük İnanç*, 160.

¹⁰⁹ Strabon. *The Geography*, vol: IV. Translated by. H. L. Jones (Cambridge: Harvard University Press, 1927), 414. 38. Url: https://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Strabo/9B*.html

¹¹⁰ Rohde, *Psyche Yunanlarda Ruhlar Kültü ve Ölümsüzlük İnanç*, 117-121.

¹¹¹ Boiotia'daki Lebadeia kasabası] Trophonios korusundan Herkyna (Hercyna) nehri ile ayrılır. . . Mağarada nehrin kaynakları ve asalarının etrafına yılanlar sarılmış halde duran tasvirler vardır. Bu resimlerin Asklepios (Asklepios) ve Hygeia (Sağlık) olduğu düşünülebilir, ancak Trophonios ve Herkyna da olabilirler, çünkü yılanların Asklepios kadar Trophonios için de kutsal olduğunu düşünüyorlar Pausanias, *Description of Greece*, 9. 39. 2.

hapsedilmiş bir ruh gibi, mağarasının dibinde bedensel olarak yaşamakta olduğuna inanılan *Trophonios*'a danışmak için mağarasına dar bir geçitten girmek gerekiyordu ve içeride danışan kişi onu şahsen görmeyi ya da en azından talimatlarını duymayı beklerdi."¹¹² *Amphiaraos* örneğinde olduğu üzere *Throphonios*'a danışacak kişi de ona siyah bir koç kurban ederek ebedi meskeni olan mağarasına öyle inerdi.¹¹³

Bu çok eski zamanlarda mağaralara ve yerin altına nakledilmiş insanlar olan *Zeus* tarafından ölümüne engel olunarak ölümsüz kılınmış ve yerin derinliklerine nakledilmiş bir $\chi\theta\acute{o}\nu\iota\omicron\nu\delta\alpha\iota\omega\mu\omicron\nu$ (khthonion daimon) yani yeraltında bulunan *daimon*lar, *Amphiaraos* ve *Trophonios* gibileri, sadece eski tanrı figürlerinin efsane tarafından yeniden şekillendirilmiş halleridir.¹¹⁴ Bu eski tanrı figürlerinde var olduğuna inanılan güçler ise başlangıç çağlarında yerin doğrudan kendisine yani *Gaia*'ya adanan etkin bir kült ile ilişkilidir. Antik Yunan dininde de pek çok antik ve yaban halkta olduğu üzere Toprak Ana olan yerin kendisine güçlü ve etkili bir kült adanmış ve bu kült nesillerle birlikte aşama aşama kişileştirilerek çeşitlenmiştir. Bu kişileştirilmiş varlıkların ölümsüz yaşamları ve ebedi meskenleri ise başlangıç çağlarından bu yana onlara ya da onların bağrından çıktığı yere, toprağa aittir yani onlara sonradan bahsedilmiş değildir.¹¹⁵ Bundan dolayı başlangıç çağlarından bu yana, bu kişileştirilmiş varlıkların tapınımlarının bulunduğu yerlerde, gelecekte haber veren ve mağarada ya da yerin altında yaşadığına inanılan bir tanrı ya da güç her zaman vardır diyebiliriz.¹¹⁶

Sonuç

Yerin altında yaşayan tanrılar olan $\chi\theta\acute{o}\nu\iota\omicron\nu\delta\alpha\iota\omega\mu\omicron\nu$ (khthonion daimon)'ların, 'şifa ve kehanet güçleri'nin yanı sıra toprağı kutsayarak hasadı da zenginleştirdiklerine inanılır. Toprağın altında ikamet ettiklerine inanılan bu tanrısal varlıklar, onlara tapınan ülke sakinlerine gelecekteki olaylara dair, ruhlar aleminden yukarı kehanetlerde bulunup hastalıklara şifalar dağıtırlar ve yaşayan insanlar için tarlaların ekimiyle toprak mahsullerinin hasadını kutsarlar.¹¹⁷ Kendilerine atfedilen bu güçler ise dini temsilin en erken dönemlerinin mimarı ve tüm var olanların anası olan *Gaia* temsili ile doğrudan doğruya ilişkili ve bağlantılıdır. Çünkü bu varlıklara adanan kültlerin izlerini sürdürdüğümüzde onlara atfedilen güçlerin bir zamanlar *Gaia*'ya atfedildiğini ya da doğrudan ondan istendiğini görmekteyiz. Dolayısıyla diyebiliriz ki yeraltında yaşayan *daimon*ların sahip olduğu güçler ve onlardan istenenler, özünde mitolojik kozmogoninin en temeldeki temsil ve başlatıcısı olan *Gaia*'nın, dini temsil içinde sonradan kişileştirilmiş tezahürleridir. *Gaia* ise başlangıç çağlarında insanların bağrında hayat bulup yaşadıkları yeryüzü ya da Toprak Ana'nın tanrısal bir boyut kazanmış halidir. İnsanlar kutsal ile temasa geçmeyi öğrendiklerinden bu yana kendisinin bağrında doğup yaşam buldukları yeryüzü onların ilk ve en kadim tanrısı olmuştur. "Yeryüzünün ilk sezgisi, onu varoluşun her ifadesinin temeli olarak gösterir; yerin üstündeki her şey bir bütündür ve birlik oluşturur."¹¹⁸ Bu birlik ve bütünlük duygusu ile harmanlanan kutsalın ilk ve en güçlü sezgisi, onu dini temsilin en etkin ve güçlü varlığına dönüştürmüş ve böylelikle nesiller boyu hiç sekteye uğramadan devam eden bir kült ortaya çıkmıştır.

Yerin altında yaşayan tanrılar olan $\chi\theta\acute{o}\nu\iota\omicron\nu\delta\alpha\iota\omega\mu\omicron\nu$ (khthonion daimon)'lara dair inancın, önem itibarıyla neredeyse daha yüksek tanrılara olan inanca denk olduğu bu kültte; bu varlıklara tapınım, her zaman mezarın bulunduğu yer ile bağlantılıdır, başka bir deyişle kahraman mezarının bulunduğu yere sıkı bir şekilde bağlıdır; yani mezarı onun meskenidir ve bu mesken yeryüzü ya da Toprak Ana olan *Gaia*'nın bizzat bağrında yer alır.¹¹⁹ Yaşadıkları yerin derinliklerinden yukarı, hastalıklar için yardım ya da geleceğe dair haber gönderen kahramanlar ya da yerin altında bulunan bu *daimon*lar, kesinlikle belli bir yere bağlıdır dolayısıyla 'kehanet ve şifa gücü'nde bulunmaları, onlardan sadece mezarlarında ya da ebedi istirahatgahlarında beklenebilir zira onların meskeni sadece orasıdır.¹²⁰ Onlar sahip oldukları güçleri kendisinin bağrında buldukları yeryüzü, Toprak Ana yahut *Gaia*'dan alırlar. "Belirli bir yerde yerleşik olan ve orada yaşayan *daimon*lar olarak onlara ayrılmış belirli yerlerde bulunan bu varlıklar, sürekli orada bulunurlar ve herhangi bir yerde değil, sadece oralarda görünebilirler."¹²¹ Toprak ana yahut yer tanrıçası *Gaia*'nın, dini temsildeki kişileştirmeleri olan bu kahramanlardan her birinin kendine özgü bir alanı vardır

¹¹² Rohde, *Psyche Yunanlarda Ruhlar Kültü ve Ölümsüzlük İnanç*, 120-121.

¹¹³ Rohde, *Throphonios*'un kehanetine danışmak isteyenlerin, mağaraya inmeden önce gece vakti çukurda bir koçu kurban ettiklerinden bahseder.

¹¹⁴ Rohde, *Psyche Yunanlarda Ruhlar Kültü ve Ölümsüzlük İnanç*, 123.

¹¹⁵ Rohde, *Psyche Yunanlarda Ruhlar Kültü ve Ölümsüzlük İnanç*, 123.

¹¹⁶ Rohde, *Psyche Yunanlarda Ruhlar Kültü ve Ölümsüzlük İnanç*, 123.

¹¹⁷ Rohde, *Psyche Yunanlarda Ruhlar Kültü ve Ölümsüzlük İnanç*, 173.

¹¹⁸ Eliade, *Dinler Tarihine Giriş*, 272.

¹¹⁹ Rohde, *Psyche Yunanlarda Ruhlar Kültü ve Ölümsüzlük İnanç*, 145-160.

¹²⁰ Rohde, *Psyche Yunanlarda Ruhlar Kültü ve Ölümsüzlük İnanç*, 160.

¹²¹ Rohde, *Psyche Yunanlarda Ruhlar Kültü ve Ölümsüzlük İnanç*, 121.

ve onlar sadece yerin altına girdikleri yerde ve sadece gelecekte haber verip hastalıklara şifa bahsetmek suretiyle etkilidirler.¹²²

---

¹²² Rohde, *Psyche Yunanlarda Ruhlar Kültü ve Ölümsüzlük İnanç*, 118.

Origins of the Cult of the Chthonic Gods in Ancient Greece

Citation: Körpe, İbrahim. "Origins of the Cult of the Chthonic Gods in Ancient Greece.", *Artuklu Akademi* 11/1 (Jun 2024), 119-134. <https://doi.org/10.34247/artukluakademi.1453703>

Extended Abstract

In the history of humanity, a sacred place and the earth or soil, which forms the basis of its sanctity and therefore has many symbols, meanings and dimensions in religious terms, are worshipped because it exists, expresses itself and other beings, bestows, produces and embraces everything that exists. Thus, the sacredness attributed to the place that is considered sacred is in essence the manifestation of the sacredness attributed to the earth or soil. While in the early ages this sacredness was attributed to the entire earth, in time it was parceled out with certain boundaries and limited to this area only. The main reason for this is that the limitlessness of the earth exceeds the perspective of the human being and he tries to overcome the insecurity and nakedness arising from this limitlessness by limiting the earth with certain boundaries and making it his own independent space. In any case, in a sacred space, a distinctive feature, a symbol, through which the sacred is manifested and which makes it holy and different from other places, has often naturally existed in or around the space itself. When the space that is considered sacred does not have a feature that makes it different from the other spaces of the earth through itself, a sign that distinguishes it from the others and makes it sacred and holy has been brought and placed in the place that is considered sacred. The main reason for this need is the limitlessness of the earth and the sense of insecurity caused by this limitlessness and the tension of relativity, and the desire to put an end to the anxiety caused by the inability to find direction and feel belonging, in short, to find an absolute fulcrum and thus to feel safe. This sense of belonging in order to feel secure and to survive, which has been one of the most fundamental motivations of human beings since the beginning of time, has led them to divide and fragment the boundlessness of the earth by delimiting it in order to appropriate it for themselves, and thus the world has become 'my world'. Accordingly, the bounded and parceled out area has become 'my world' and the places beyond this boundary are wild and frightening. Again, while in the early ages people worshipped the earth or the land itself for the reasons we have mentioned, in later periods they transformed it into personified beings. Through these personified beings, the divination and healing powers that were once sought from the earth or the soil itself were now sought from these personified underground gods and earth spirits. One of the representations of central importance in the ancient Greek understanding of religion is the earth, Mother Earth or Gaia, the mother and bearer of all that exists. Like many peoples, the Greeks held the earth sacred as the main source of life from which everything that exists is born and in whose bosom everything grows and grows, and thus a powerful and influential cult was dedicated to the earth, or 'Mother Earth' as she was called. In this study, it has been claimed and justified that some of the productions of Greek religious representation that emerged after the early ages of Greek religious representation, the origins of the gods living beneath the earth are the cult of Gaia, one of the oldest cults of Greek religious representation. In the process of justifying this claim, the powers that Gaia is believed to possess were emphasized and examples were presented to show that these powers were preserved in the subterranean dai-mon that emerged in the later periods of religious representation. In Greek mythology, Gaia is one of the most influential religious representations from whom healing for illnesses and prophecy for future events are sought. The healing and prophetic powers that Gaia is believed to possess are not limited to Gaia alone. In mythological literature, these powers are also believed to be possessed by many underground gods or earth spirits believed to live under the ground. In this study, it is claimed that the powers possessed by some of the underworld gods and earth spirits in Greek mythology are in fact the powers attributed to Gaia, and therefore the cults dedicated to these beings have their origins in the representation of Gaia. In the process of justifying the claim, it was tried to show that the powers of divination and healing attributed to Gaia in religious representation were preserved in these beings.

Kaynakça

- Apollodoros., Frazer, James, George. *Bibliotheka Yunan Mitolojisi*. çev. Nur Nirven. İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2. Basım, 2018.
- Apollodoros. *The Library, with an English Translation by Sir James George Frazer*. in 2 Volumes. Cambridge: Harvard University Press, 1921.
- Aeschylus. *Aeschylus with an English Translation by Herbert Weir Smyth, Ph. D.* in two volumes. 2. Eumenides. Herbert Weir Smyth, Ph. D. Cambridge: Harvard University Press, 1921.
- Çelgin, Güler. *Eski Yunanca Türkçe Sözlük*, İstanbul: Alfa Basım Yayın Dağıtım, 2018.
- Diodorus, Sicilus. *The Library of History of Diodorus Sicilus, vol: III*. Translation. Charles Henry Oldfather. 1939. Url: <https://bit.ly/DiodorusWPT>
- Eliade, Mircea. *Kutsal ve Kutsal-Dışı: Dinin Doğası*. çev. Ali Berktaş. İstanbul: Alfa Yayınları, 2. Basım, 2019.
- Eliade, Mircea. *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi 1: Taş Devrinden Eleusis Mysterialarına*. çev. Ali Berktaş. İstanbul: Alfa Yayınları, 3. Basım, 2020
- Eliade, Mircea. *Dinler Tarihine Giriş*. çev. Lale Arslan Özcan. İstanbul: Alfa Yayınları, 4. Basım, 2022.
- Erhat, Azra - Eyuboğlu, Sabahaddin. *Hesiodos Eseri ve Kaynakları*. çev. Azra Erhat, Sabahaddin Eyuboğlu. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1977.
- Erhat, Azra. *Mitoloji Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1996.
- Hippocrates. *Hippocratic Oath*. (Translated Michael North). National Library of Medicine. 2002.
- Isocrates. *Isocrates with an English Translation in three volumes, by George Norlin, Ph.D., LL.D.* Cambridge: Harvard University Press;, William Heinemann Ltd. 1980.
- Laertios, Diogenes. *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*. Yunancadan çev. Candan Şentuna. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, Kazım Taşkent Klasik Yapıtlar Dizisi, 6. Basım, 2015.
- Pausanias. *Pausanias Description of Greece with an English Translation by W.H.S. Jones, Litt.D., and H.A. Ormerod, M.A., in 4 Volumes*. Cambridge: Harvard University Press William Heinemann Ltd. 1918.
- Phillips, E. D. (1939). *Euripides Medea*. Ed. by D. L. Page. Pp. lxxviii + 190. Oxford: Clarendon Press, 1938. 7s. 6d. *The Journal of Hellenic Studies*, 59(1), 173-174. 1939. doi:10.2307/626976
- Rohde, Erwin. *Psyche, Yunanlarda Ruhlar Kültü ve Ölümsüzlük İnançları*. çev. Özgüç Orhan. İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 1. Basım, 2020.
- Strabon. *The Geography, vol: IV*. Translated by. H. L. Jones. Cambridge: Harvard University Press, 1927. Url: https://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Strabo/9B*.html